

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

İTALYAN VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ İCTİMAİ- SİYASİ MƏTNLƏRİN LİNGVOKULTUROLOJİ TƏDQIQI

İxtisas: 5714.01 – Müqayisəli-tarixi və
müqayisəli-tipoloji dilçilik

Elm sahəsi: Filologiya

İddiaçı: **Aydan Vəfadar qızı Əliyeva**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2024

Dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin Filologiya fakültəsi nəzdində İngilis dilinin leksikologiyası və üslubiyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya elmləri doktoru, professor
Fikrət Fətiş oğlu Cahangirov

Elmi məsləhətçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Aynur Vaqif qızı Quliyeva

Rəsmi opponentlər: filologiya elmləri doktoru, professor
Səidə İbrahimovna İbrahimova

filologiya elmləri doktoru, dosent
Günəl Məhəmməd qızı Bayramova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Xədicə Ramiz qızı Abdullayeva

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Bakı Slavyan Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.13 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri: filologiya elmləri doktoru, professor
Rəhilə Hüseyn qızı Quliyeva

Dissertasiya şurasının elmi katibi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Suad Arif qızı Əfəndiyeva

Elmi seminarın sədri: filologiya elmləri doktoru, professor
Tamilə Həsən qızı Məmmədova

IŞIN ÜMUMİ SƏCIYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Adət-ənələr, mental dəyərlər mədəniyyəti formalaşdıran əsas komponentlər kimi bəşəriyyət yarandığı gündən primitiv şəkildə formalaşmış tarixin keşməkeşli yollarında inkişaf edərək mürəkkəb komplekslər toplusuna çevrilmişdir. Bu inkişaf prosesi boyunca müxtəlif rəmz və simvollar, həyat, bəşəriyyət, gerçəklik haqqında biliklər toplusu get-gedə zənginləşərək nəsildən-nəsilə ötürülmüş, mədəni innovasiyalar fonunda sivilizasiyaların yaranmasına təkan vermişdir.

Mədəniyyət dialektik inkişaf prosesi kimi sabit və dəyişkən, ənənəvi və daim yenilənməkdə olan cəhətlərə malikdir. Bu baxımdan qeyd edilir ki, mədəniyyətin sabit cəhətini ənənə təşkil edir. Bəşər tarixində ənənə sayəsində insan təcrübəsinin toplanması və ötürülməsi prosesləri yer alır. Hər yeni insan nəsli öz fəaliyyətində əvvəlki nəsillərin yaratdığı dəyərləri tətbiq edir və beləliklə, ənənə yaşadılır. Tarixən yaranmış mütərəqqi ənənələr yaddaşlarımızdan heç zaman silinmir.

Hər hansı bir xalqın milli xarakteri onun dil sahəsinin linqvokulturologiyasını müəyyən edir. Linqvokulturologiya xalqın dili ilə mədəniyyəti arasın-da sıx əlaqə, dilin inkişafının insanın yaradıcı fəaliyyətinin nəticəsi kimi başa düşülməsidir. Linqvokulturologiya geniş mənada xalq mədəniyyətinin dildə əks olunması və möhkəmlənməsidir. “Milli xarakter”, “milli səciyyə” anlayışları da elmi ədəbiyyatlarda fərqli şəkildə şərh edilir. Məsələn, L.N.Qumilyov yazır ki, “*“milli xarakter” dedikləri sadəcə bir mifdir və o, etnogenezin bir-birini əvəz etməsi ardıcılığı pozulmadan belə, hər bir tarixi dönmə üçün yeni bir dona girir*”¹. Digərləri isə “milli səciyyə” anlayışının, ümumiyyətlə, elm tərəfindən şərf edilməsinin mümkünsüzlüyü barədə fikirlər irəli sürürlər. Məsələn. Q.D.Qaçev bu barədə belə yazır: “*Hiss edirsən ki, o var, amma onu müəyyən etmək istədikdə sözlə ifadə edə bilmirsən və bir anlıq dərk edirsən ki,*

¹ Гумилев, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Л.Гумилев. – Москва: Айрис-пресс, – 2004. – 556 с., s. 125.

boş-boş danışsın, söylədiklərinin bir xalqa deyil, bir neçə xalqa da şamil edilə biləcəyi faktı ilə üz-üzə dayanırsın”.²

Qeyd edilənləri ümumiləşdirdikdə belə bir fikir meydana gəlir ki, “milli səciyyə” və ya “milli xarakter” hər bir xalqın adət-ənənəsinə, milli-mənəvi dəyərlərinə yansıyan milli kimliyin formalaşmasında bilavasitə rolu olan mənəvi dəyərlər toplusudur ki, bu da öz əksini xalqın mədəniyyətində tapır.

Mədəniyyət nəsilən-nəsilə hekayələr, əfsanələr, əsatirlər, atalar sözləri vasitəsilə keçir. Bundan başqa mədəniyyətimizi incəsənət, kütləvi informasiya vasitələri, TV, radio və internet vasitəsilə öyrənirik. Cəmiyyətdə, insanın şəxsiyyət kimi formalaşmasında, milli-mədəni dəyərlərə yiyələnməsində mədəniyyətin rolu əvəzsizdir. Təbii ki, mədəniyyət ünsiyyətə, nitqə öz təsirini göstərir. Ünsiyyətin ən ali formaları isə öz növbəsində “*onun özünün yaratdığı sosial, tarixi, inqilabi və vətənpərvərlik ənənələridir*”³. İnsanın davranışı, danışq tərz, əl-qol hərəkətləri, etikası, masa arxasında özünü aparma qaydaları onun daxili mədəniyyətinin göstəricisidir.

Nitq və ünsiyyət isə insanı cəmiyyətdə tanıtdıran ən mühüm göstəricilərdən biridir. Əlbəttə ki, ünsiyyət vasitələrinin inkişafı olmadan xalqlar arasındakı “dil səddini” aşmaq mümkün deyil.

İctimai-siyasi mətnlər, bu sahəyə aid olan digər məlumatlar bütün dövrlərdə, xüsusilə də XX əsrdən başlayaraq xüsusi yer tutmuşdur. Bu isə birbaşa olaraq həmin sahənin daima öz aktuallığını qoruyub saxlaması ilə izah olunur. İctimai-siyasi leksikanın hər zaman aktual olaraq qalmasının digər bir səbəbi də bu sahənin birbaşa olaraq siyasətlə, dövlətlərarası münasibətlərlə bağlı olması ilə əlaqədardır. Fərqli tarixi dövəmlər üçün daim aktual olan bu sahəyə linqvokulturoloji yanaşma İtaliya dilçiliyində A.Amadori, N.Badaloni, E.P.Balboni, M.Baldini, P.A.Berlioz, M.Qargiulo, B.Miqliorini və b., ingilis dilçiliyində A.M.Smit, A.Teylor, A.Vil, G.Majone, P.Holl və b., rus dilçiliyində Yu.S.Xolod, D.V.Şapoçkin, N.N.Sidikova, M.Omurzakova, V.A.Maslova və b.-nin

² Гачев, Г. Д. Национальные образы мира: курс лекций / Г.Гачев. – Москва: Академия, – 1998. – 429 с., с. 314.

³ Abbasov, N.N. Mədəniyyət siyasəti və mənəvi dəyərlər / N.Abbasov. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2009. – 444 s., s. 134.

tədqiqatlarında müşahidə edilir. Qeyd edilən elmi araşdırmalar, əsasən, ötən əsrin son illərindən başlayaraq meydana çıxmış və bu istiqamətdə cavabsız qalan bir çox suallar hələ də çoxluq təşkil edir. Belə ki, linqvokulturologiya dilçiliyin həmhüdüdü sahəsi kimi Azərbaycan dilçiliyi üçün yeni bir istiqamətdir və bu sahədə Azərbaycanda araşdırmalar, demək olar ki, barmaqla sayılacaq qədərdir. Azərbaycan dilçiliyində bu istiqamətdə elmi tədqiqat apararlar sırasında F.T.Məmmədov, Ə.Həsənov, F.F.Cahangirov kimi tədqiqatçı və alimlərin adlarını çəkmək olar. Qeyd edilən müəlliflərin tədqiqatlarında linqvokulturoloji məsələlər, əsasən, məqalə səviyyəsində araşdırılır və bu sahədə yeni-yeni fikirlər irəli sürülür. Azərbaycan dilinin linqvokulturoloji mənzərəsinin digər dillərlə müqayisəsinə isə, demək olar ki, heç bir elmi araşdırmada rast gəlinmir. Məhz bu baxımdan həm italyan, həm də Azərbaycan dilinin linqvokulturoloji mənzərəsinin qarşılıqlı şəkildə müqayisə edilərək araşdırılması hər iki dilin linqvokulturoloji, koqnitiv xüsusiyyətlərinin təhlil edilməsi baxımından olduqca aktualdır.

Mövzunun aktuallığının göstəricisi qismində çıxış edə biləcək digər önəmli amil isə, Azərbaycan Respublikasının İtaliya ilə hazırda genişlənməkdə olan əlaqələridir. Bu əlaqələrin təməli Azərbaycanın müstəqillik qazandığı dövrdə, yəni 1992-ci ildə qoyulmuş və iki dövlət arasında ictimai-siyasi, iqtisadi və mədəni əlaqələr yüksələn xətt üzrə bu günə kimi inkişaf etmişdir. Bildiyimiz kimi, dövlətlərarası münasibətlərə aid olan bir sahədə əsas yeri ictimai-siyasi əlaqələr tutur . Bu da ictimai-siyasi leksikanın önəmini daha da artırmış olur. Həm İtalyan, həm də Azərbaycan dillərində ictimai-siyasi mətnlərin linqvokulturoloji tədqiqi və onların müqayisəli şəkildə təhlil edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Dövlətlərarası və millətlərarası qarşılıqlı əlaqələrin sürətlə genişləndiyi bir dövrdə xarici dilləri mükəmməl bilən mütəxəssislərə də ehtiyac durmadan artır. Şübhəsiz, insanların hamı ilə ünsiyyətə girə bilməsi üçün dünyada mövcud olan bütün dillərə yiyələnməsi mümkün deyildir. Ona görə də istər-istəməz tərcüməyə və tərcüməçilərə geniş ehtiyac duyulur. Tərcümə və tərcüməçilik isə özünün bir sıra psixoloji və psixolinqvistik xüsusiyyətləri ilə fərqlənir. Bu baxımdan mədəniyyətlərarası ünsiyyət və tərcümə

problemləri də diqqəti cəlb edir ki, bunların da əsasında linqvokulturologiya dayanır.

Tədqiqat mövzusunun aktuallığını şərtləndirən əsas amillərdən biri də odur ki, İtalyan və Azərbaycan dillərində ictimai-siyasi mətnlərdə linqvokulturoloji amillərin təsiri ayrıca tədqiqat obyektı olmamışdır.

Qeyd edilənlərlə yanaşı, o da vurğulanmalıdır ki, linqvokulturologiya yeni bir elm sahəsi olduğundan dünya dilçiliyində mətnin linqvokulturoloji təhlilinin konkret prinsip və qaydaları tam olaraq müəyyən edilməmişdir. Bu baxımdan tədqiqat işində təqdim etdiyimiz mətn təhlilləri xüsusi aktualıq kəsb edir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektı İtalyan və Azərbaycan dillərində ictimai-siyasi mətnlərdir. Predmetini isə İtalyan və Azərbaycan dillərində ictimai-siyasi mətnlərin linqvokulturoloji tədqiqi təşkil edir. Dissertasiya İtalyan və Azərbaycan dillərində olan ictimai-siyasi mətnlər əsasında tərtib olunduğundan tədqiqat zamanı hər iki dilin materiallarından istifadə olunmuşdur. Bu cür mətnləri həm İtalyandilli, həm də Azərbaycandilli müxtəlif ictimai-siyasi xarakterli mənbələrdən, elektron portallardan, rəsmi dövlət orqanlarının internet saytlarından, KİV-dən, həm də hər iki ölkənin Xarici İşlər Nazirliklərinin sənədlərindən götürülmüşdür.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. “İtalyan və Azərbaycan dillərində ictimai-siyasi mətnlərin linqvokulturoloji tədqiqi” adlı fəlsəfə doktorluğu dissertasiya mövzusunun seçilməsində əsas məqsəd İtalyan və Azərbaycan dillərindəki ictimai-siyasi mətnləri tədqiq edərək onların linqvokulturoloji xüsusiyyətlərini ortaya çıxarmaq və iki dil materialı əsasında müqayisəli təhlil aparmaqdan ibarətdir. Belə ki, İtalyan və Azərbaycan dilləri fərqli dil ailələrinə, dil tiplərinə aid olduqlarından bu dillər arasında fərqli cəhətlər də kifayət qədərdir. Digər tərəfdən isə nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası ilə İtaliya Respublikası siyasi idarəetmə formasında bəzi fərqliliklər də vardır ki, onlar da ictimai-siyasi leksikadan yan keçə bilməz. Bu da öz növbəsində ictimai-siyasi mətnlərin tədqiqi zamanı qabarıq şəkildə özünü göstərir. Bu zaman bir sıra linqvokulturoloji amillər (məsələn həmin xalqın dünyagörüşü, mədəniyyəti və s. ilə bağlı olan faktlar) də ortaya çıxır.

Bu baxımdan qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün müəyyən edilmiş vəzifələr aşağıdakılardır:

- dil və mədəniyyəti qarşılıqlı vəhdət kompleksində nəzərdən keçirməklə, linqvokulturoloji məqamları, mətnin linqvokulturoloji xüsusiyyətlərinin nəzəri əsaslarını müəyyən etmək;

- hər iki dildə mövcud olan ictimai-siyasi mətnlərin linqvokulturoloji təhlilini aparmaq;

- mətn və onun konsept anlayışı ilə əlaqəsinin izahını vermək;

- müqayisəli şəkildə italyan və Azərbaycan dillərində ictimai-siyasi mətnlərin linqvokulturoloji xüsusiyyətlərini araşdırmaq, onların spesifik xüsusiyyətlərini müəyyən etmək;

- italyan və Azərbaycan dillərində ictimai-siyasi mətnlərdə linqvokulturoloji markalanma məsələsini araşdırmaq, bunun fonunda qeyd edilən mətnlərdə əsas nüvə konseptlərini müəyyən etmək və bu konseptlərin hər iki dildə linqvokulturoloji müqayisəsini aparmaq.

Tədqiqat metodları. Tədqiqat işində metod və üsullar qarşıya qoyulmuş məqsəd və vəzifələrə uyğun olaraq seçilmişdir. İtalyan və Azərbaycan dillərində təqdim olunan ictimai-siyasi mətnlərin xüsusiyyətlərinin təhlil edilməsi və sistemləşdirilməsi zamanı müqayisəli-tipoloji, qarşılaşdırma və tutuşdurma metodlardan istifadə edilmişdir.

Linqvokulturoloji amillərin müəyyənlişməsi və bu amillərin italyan və Azərbaycan dillərində ictimai-siyasi leksikaya təsirinin tədqiqi zamanı ənənəvi və deskriptiv (təsvir) metoda üstünlük verilmişdir.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar.

- Müasir dilçilikdə mətnin linqvokulturoloji təhlil prinsipləri olmasa da, burada nüvə konseptinin müəyyən edilməsi əsas məsələ kimi çıxış edir;

- İctimai-siyasi mətnlərdə linqvokulturoloji göstərici kimi çıxış edən nüvə konsepti mətni vahid bir sistem halında birləşdirir;

- İctimai-siyasi mətnlər monosemantikdir və məhz şifahi formalı ictimai-siyasi mətnlər linqvokulturoloji tədqiqatlar üçün daha yararlıdır, belə ki, bu mətnlərdə xalqın milli-mədəni dəyərlərinin əks olunması üçün geniş imkanlar yaranır. Bu zaman ünsiyyət şəraiti də həlledici rol oynayır.

- İtalyan və Azərbaycan dillərində ictimai-siyasi mətnlərdə müasirlik əsas element kimi götürülür;

- İtalyan və Azərbaycan dillərində ictimai-siyasi mətnlərdə öz əksini tapan başlıca kulturoloji amillər, linqvokulturoloji konsepsiyalar, dil işarələri, milli düşüncə ilə bağlı söz və ifadələri əhatə edir.

- İtalyan və Azərbaycandilli ictimai-siyasi mətnlərin nüvə konseptləri və onların ifadə vasitələri arasında oxşar və fərqli cəhətlər vardır ki, bunların aşkar edilməsi mədəniyyətlərarası dialoqların təşkili zamanı mütləq şəkildə nəzərə alınmalıdır.

- Azərbaycandilli ictimai-siyasi mətnlərində “doğma – yad” nüvə kospeti, əsasən, “biz”, “doğma”, “ayrı”, “özgə”, “bizim” leksik vahidləri ilə ifadə edilir və, demək olar ki, bu nüvə konsepti rəsmi müraciətlərin, çıxışların hamısında müşahidə edilir.

- Dinlə bağlı ifadə və müəyyən konseptlər dildə kulturoloji faktor kimi müşahidə olunur. İtalyan dilində bu daha çox rəng bildirən sözlərin ictimai-siyasi diskursda xüsusi obrazlılıqla işlənməsi ilə müşahidə edilir.

- Azərbaycandilli ictimai-siyasi mətnlərlə müqayisədə italyandilli ictimai siyasi mətnlərin dili linqvokulturoloji cəhətdən daha emosional və ekspressiv leksikaya malikdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. “İtalyan və Azərbaycan dillərində ictimai-siyasi mətnlərin linqvokulturoloji tədqiqi” adlı dissertasiya mövzusunun daşımış olduğu ən böyük yenilik ondan ibarətdir ki, Azərbaycan Respublikasında müqayisəli tipologiya ixtisası üzrə bu mövzuda İtalyan dilinə dair yazılmış olan ilk fəlsəfə doktorluğu dissertasiyasıdır. Dissertasiya işində italyan və Azərbaycandilli ictimai-siyasi mətnlər ilk dəfə olaraq linqvokulturoloji baxımdan sistemli şəkildə tədqiq edilir. Əldə olunan elmi nəticələr siyasi diskursa aid ictimai-siyasi mətnlərin (rəsmi çıxışlar, müqavilələr, sərəncamlar, məktublar, bəyanatlar və s.) nümunələri əsasında sübut olunur.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, dissertasiya işinin mövzusu aktual olduğundan onun araşdırılmasına böyük ehtiyac vardır. Dissertasiya işinin nəzəri və praktik-təcrübi əhəmiyyəti də çox önəmlidir. Adıçəkilən mövzudakı dissertasiya işinin əsas nəzəri əhəmiyyəti burada ictimai-siyasi mətnlərin linqvokulturoloji tərəflərinin xüsusi olaraq göstərilməsi, iki

fərqli mədəniyyətə məxsus ölkələrin ictimai-siyasi leksikasında mövcud olan oxşar və fərqli cəhətlərin əks etdirilməsidir. Nəzəri aspektdən yanaşdıqda ictimai-siyasi leksikaya xüsusi bir yer ayrılması və ictimai-siyasi leksikanın linqvokulturoloji baxımdan tədqiqatə cəlb edilməsi çox vacibdir. Bəlli olduğu kimi ictimai-siyasi leksika özünə xas olan üsluba malikdir və hər iki dildə bu üslubun qorunub saxlanması olduqca önəmlidir. Artıq yuxarıda da qeyd olunduğu kimi İtalyan və Azərbaycan dilləri fərqli dil tiplərinə məxsusdur. Bu da hər iki dilin leksik və qrammatik quruluşlarındakı fərqi labüd edir. Belə olduğu təqdirdə, nəzəri aspektdə hər iki dilin fərqli qrammatik və leksik cəhətlərini də nəzərə almaq və müəyyən mənada vurğulamaq lazımdır. Dissertasiya işi, artıq qeyd olunduğu kimi iki hissədən, yəni nəzəri və praktik hissədən ibarətdir. Mövzunun ən başlıca praktik əhəmiyyəti isə gələcəkdə ictimai-siyasi xarakterli mövzularda tərcüməçilərin, eyni zamanda bu sahəyə aid olan tərcümə dərsləri zamanı ali məktəb müəllim və tələbələrinin ondan yararlanma bilməsidir. Dissertasiya işindən italyan dilində ictimai-siyasi mövzuya dair hər hansı bir lüğətin tərtibində, məqalənin, müəyyən bir kitabın yazılmasında istifadə oluna bilməsi onun praktik əhəmiyyətini daha da artırmış olacaqdır.

Tədqiqatın digər bir praktik əhəmiyyəti ondadır ki, dissertasiya işindən alınan nəticələr italyan dilinin müvafiq sahəsi üzrə xüsusi seminar və mühazirələrin hazırlanmasında, praktik kurslarda, tədris vəsaitlərinin hazırlanmasında istifadə edilə bilər.

Aprobasiyası və tətbiqi. Tədqiqat işinin əsas müddəaları və nəticələri respublika və beynəlxalq elmi-nəzəri konfranslarda məruzə edilmiş, kafedranın iclaslarında müzakirə edilmişdir. Mövzu ilə əlaqədar müəllifin 7 məqaləsi (biri xaricdə olmaqla) Respublikanın və xarici ölkələrin nüfuzlü elmi jurnallarında çap edilmişdir. Tədqiqatın nəticələri ilə bağlı müəllif Respublika və beynəlxalq konfranslarda məruzələr (4 tezis) etmişdir. Çap olunmuş tezis və məqalələr dissertasiyanın məzmununu əhatə edir.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin Filologiya fakültəsi nəzdində İngilis dilinin leksikologiyası və üslubiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Tədqiqatın mövzusu Azərbaycan Dillər Universitetinin Elmi Şurasında təsdiq olunmuşdur.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Dissertasiyanın giriş hissəsi 7 səhifə – 12927 işarədən, I fəsil 29 səhifə – 55188 işarədən, II fəsil 34 səhifə – 65496 işarədən, III fəsil 34 səhifə – 64877 işarədən, nəticə 2 səhifə – 3528 işarədən ibarətdir. Dissertasiyanın ümumi həcmi istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı istisna olmaqla, 202 016 işarədən ibarətdir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın **Giriş** hissəsində mövzunun aktuallığı, işlənmə dərəcəsi əsaslandırılır, obyekt və predmeti, məqsəd və vəzifələri, tədqiqatın metodları, müdafiəyə çıxarılan müddəalar müəyyənləşdirilir, tədqiqatın elmi yeniliyi, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, tədqiqat işinin aprobeasiyası və tətbiqi, dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı, dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi və işarə ilə ümumi həcmi haqqında məlumat təqdim edilir.

Dissertasiya üç fəsildə ümumiləşdirilmiş və hər fəsil paraqraflara bölünmüşdür. I fəsil “**Linqvokulturologiyanın nəzəri məsələlərinə dair**” adlanır və üç paraqraftan ibarətdir. Birinci paraqrafta dil və mədəniyyətin qarşılıqlı vəhdəti, elmi-nəzəri ədəbiyyatda linqvokulturologiyaya baxış kimi məsələlər araşdırılır. Qeyd edilir ki, “dil və mədəniyyət” probleminin həlli XIX əsrin ilk onilliklərində mifoloji məktəbin təsisçiləri Y.Qrimm qardaşlarının adı ilə bağlı olub. XX əsrin əvvəllərində isə bu problemin köklü araşdırılması məşhur amerikan dilçisi E.Sepir tərəfindən həyata keçirilmişdir.

Dil mədəniyyətin yarısıdır, onun məhsulu və onun əsasıdır. Dil mədəniyyətdən asılı olmadan mövcud ola bilməz. “*O, mədəniyyətin qurulmuş bir hissəsi deyil, müəyyən vaxtda və müəyyən yerdə yaşayan xalq mədəniyyətinin vacib bir hissəsini toplayır. Dil, bütün nəsillərin yaratdığı nəhəng işlər, bütün incəsənətlər içərisində ən kütləvisidir*”⁴. A.Babayev bu məsələ ilə bağlı qeyd edir: “*Dil fərdi psixoloji hadisə*

⁴ Cahangirov, F.F. Dil və mədəniyyət / F.Cahangirov – Bakı: Elm və təhsil, – 2014. – 305 s., s.20.

*olsa idi, onda adamın danışması üçün heç də cəmiyyət lazım olmazdı, hər kəs öz-özünə danışardı. Bundan əlavə, dil psixoloji hadisə olsaydı, hər kəsin öz dili ola bilərdi. Onda dil ümumi yox, xüsusi olmalı idi”*⁵

“Mədəniyyət” (latınca “Cultura” – becərmə, tərbiyə, təhsil, inkişaf, hörmət bəsləmə. “*Bu söz emal etmək, yaratmaq mənasını ifadə edən “colo” feilindən törəyib*”⁶) fəaliyyəti zamanı insan tərəfindən yaradılmış və onun üçün səciyyəvi həyat formalarının məcmusu, həmçinin onların quruculuğu və təkrar istehsalı prosesidir. İctimai həyatın davamı və inkişafının nəticəsi kimi çıxış edən mədəniyyət insanın həm fiziki, həm də zehni fəaliyyətinin nəticəsi kimi özünü biruzə verir. Mədəniyyət sayəsində qazanılmış biliklər cəmiyyətin həyat təcrübəsidir.

Dil və mədəniyyət arasındakı qarşılıqlı münasibəti təhlil edərkən biz onların bir-birini nə dərəcədə şərtləndirdiyini aşkar etməyə cəhd göstəririk. Dilçilik və linqvokulturologiya sahəsində araşdırma aparan tədqiqatçıların bir çoxu mədəniyyətin dil üzərindəki təsirinin çox aydın göründüyünü bildirir. Dillər öz aralarında bir-birindən çox fərqlənir və bu dil fərqləri məhz həmin dillərin inkişaf etdiyi mədəni mühitdəki adət-ənənə və mentalitet fərqləri ilə sıx əlaqəli bir fenomen olaraq qarşımıza çıxır.

Müxtəlif dillərdə sözlərin fərqli semantik mənalara malik olması mədəni fərqlərin ilkin göstəricilərindən biridir. Bir çox söz və söz birləşmələri mövcuddur ki, onlar hər dildə bir mənaya malikdir. Məsələn: dostluq, azadlıq, sadıqlıq, ədalət, vətən və s. Hər bir söz istifadə olunduğu mühitə görə mənə kəsb edir. Məsələn, italyan dilində istifadə edilən *bar* kəlməsi Azərbaycan dilində işlənən *bar* sözü ilə eyni mənaya malik deyil. Və yaxud italyan dilində *tabaccheria* siqaret və digər xırda əşyalar satılan bir məkandır ki, onun Azərbaycan dilində tam qarşılığı mövcud deyil. Bu bizim üçün bir növ köşk ola bilər, lakin bu da həmin ifadə ilə eynilik təşkil etmir. Belə fərqlərdən bəhs edərkən nümunə olaraq müxtəlif növ frazeoloji birləşmələri də göstərmək olar.

⁵ Babayev, A.M. Dilçiliyə giriş / A.Babayev. – Bakı: Mütərcim, – 2017. – 536 s., s.164-165.

⁶ Холод, Ю.С. Лингвоконцептология: отдельная наука или синоним лингвокультурологии? // - Москва: Филология: научные исследования, - 2018. № 1, - с. 147-151.

Məhz mədəni baxımdan üzə çıxan fərqlərə görə onların bir çox hissəsini tərcümə etmək qeyri-mümkündür.

İkinci paraqrafda elmi-nəzəri ədəbiyyatda linqvokulturologiyaya baxış, bu sahədə aparılan tədqiqatlar şərh olunur və müxtəlif dünya alimlərinin nəzəriyyələri, konsepsiyaları nəzərdən keçirilir.

Koqnitiv dilçiliyin cərəyanlarından biri olan liqvokulturologiya dil və mədəniyyəti vəhdətdə qəbul edir və araşdırmalar bu iki fenomenin qarşılıqlı əlaqəsi müstəvisində aparılır. Dil və mədəniyyət arasında yaxınlıqla bərabər müəyyən fərqlər də müşahidə olunur. Məsələnin bu tərəfinə toxunan F.Y.Veysəlli dil və mədəniyyət arasındakı fərqi bu şəkildə təsnif edir: *“1. Dildə bir fenomen kimi kütləvi adresata istiqamətlənmə mexanizmi üstünlük təşkil edirsə, mədəniyyətdə elitarlıq qiymətləndirilir; 2. Mədəniyyət dil kimi işarələr sistemi olsa da, o, öz-özünü təşkil etmək qabiliyyətinə malik deyil; 3. Dil və mədəniyyət ayrı-ayrı semiotik sistemlərdir”*.⁷

Qeyd edilən məsələləri daha da dərinlən araşdırmaq üçün bu fəslin üçüncü hissəsi mətnin linqvokulturoloji tədqiqat obyektini kimi nəzərdən keçirilməsinə həsr olunub.

Mətn haqqında biliklərimiz, əsasən, ədəbi, üslubi və semiotik əsaslara söykənir. Əslində bu cür yanaşma bir sıra amillərlə izah oluna bilər və başa düşüləndir. Məsələn, hələ Aristotelin “Ritorika” və “Poetika” əsərlərində müxtəlif üslub vasitələrinin tədqiqinə marağı onların məhz mətn yaradıcılığında istifadə olunmaları ilə də izah etmək olar. Bu cür mətn sayəsində verbal kommunikasiya prosesi daha poetik, daha effektiv olur və nəticə etibarilə verbal kommunikasiyanın tipindən və janrından asılı olmayaraq mətni göndərən şəxsə uğur gətirir. Mətn dilçiliklə mədəniyyətin kəsişmə nöqtəsidir. Mətn dilçiliyi linqvistikaya bir tədqiqat sahəsi kimi daxil edildikdən sonra yeni obyektin müəyyənləşdirilməsi zərurəti meydana çıxdı. Məsələnin bu probleminə toxunan Ə.Ə.Abdullayev qeyd edir ki, *“bu elə də asan məsələ deyildi. Məhz həmin səbəbdəndir ki, bu, mübahisə doğuran problemlərdən biri kimi hələ də dilçilik elmində öz həllini gözləyir”*.⁸ Burada eyni zamanda

⁷ Veysəlli, F.Y. Dilçiliyin əsasları / F.Veysəlli. – Bakı: Mütərcim, – 2013. – 420 s., s.59.

⁸ Abdullayev, Ə.Ə. Mətni anlama modelləri / Ə.Abdullayev. – Bakı: Elm, – 1999. – 344 s., s. 176.

mətnin linqvokulturoloji təhlili məsələlərinə toxunulur. Mətnin linqvokulturoloji təhlili müasir mədəniyyət proseslərinin xüsusiyyətlərini və orijinallığını anlamağa imkan verir. “*Şifahi və ya qeyri-şifahi nitqi davranışın müəyyən bir normasının formalaşması istənilən mətdə üç əsas istiqamətdə baş verir: ənənəvi normanın qorunması, ənənəvi normanın pozulması, yeni normanın qəbul edilməsi*”.⁹ Müəyyən bir normanın qorunub saxlanmasında və ya qəbul edilməsində vacib amillər sırasına mədəni dəyərlərin mübadiləsi üçün geolinqvokulturoloji sahə, bu sahədə qalma müddəti və qarşılıqlı münasibətdə olan dəyərlər sistemlərinin xarakteri (mədəni normaların ənənəvi və sabitliyi, dəyərlər sisteminin ayrı-ayrı komponentlərinin dəyişkənliyi və variativliyi, digər sistemlərlə mütəmadi əlaqələrin qurulması) aid edilir.

Üçüncü praqrafda isə mətn linqvokulturoloji tədqiqatın obyektini kimi araşdırılaraq mətnin linqvokulturoloji təhlili haqqında məlumat verilir, fərqli konseptlərin ictimai-siyasi mətnlərdə öz əksini tapmasından bəhs edilir.

İctimai-siyasi mətnlərin linqvokulturoloji tədqiqi zamanı nəzərə çarpan digər məqam isə linqvokulturologiyanın əsası hesab edilən konseptlərdir. İstənilən konsept emosionallığa malikdir, yəni konsept təkcə düşünülür. Mədəni konseptlər həm də fərdi konseptdir, daha doğrusu, mədəni və fərdi konsept bir-biri ilə sıx bağlıdır. Bu bağlılıqla yanaşı, təbiətən onlar fərqlənirlər. Mədəni konseptlərdə emosiya obyektiv xarakter daşıyır və müəyyən struktura malikdir. Həmin quruluş da dəyişib inkişaf edə bilər. Fərdi konsept qəbul olunan informasiya əsasında dəyişir, fərdi emosiya da buna təsirsiz qalmır. Eyni zamanda, fərdin emosiyası assosiasiyalarla bağlı olur. Mədəni konseptlər müəyyən dövr ərzində formalaşır və onun dəyişilməsi uzun bir dövrü əhatə edir. Fərdi konsept isə nisbətən məhduddur, lakin onun formalaşma konteksti çox genişdir.

⁹ Беляцкая, А.А. Лингвокультурологический анализ текста в аспекте межкультурной коммуникации. // – Саранск: Гуманитарные науки и образование. Изд-во Мордовский гос.педагог.институт им. М.Е. Евсевьева, - 2014. № 1(17), с. 111-113, с. 112.

Bu fəsildən əldə olunan əsas müddəalar müəllifin dərc edilmiş əsağıdakı məqalə və konfrans materiallarında işıqlandırılmışdır¹⁰.

Dissertasiyanın II fəslı **“İtalyan və Azərbaycan dillərində ictimai-siyasi mətnlərin linqvokulturoloji xüsusiyyətləri”** adlanır. Bu fəslə “İctimai-siyasi mətnlərin linqvokulturoloji xüsusiyyətləri”, “İtalyan dilində ictimai-siyasi mətnlərin spesifik xüsusiyyətləri” və “Azərbaycan dilində ictimai-siyasi mətnlərin spesifik xüsusiyyətləri” adlı üç paraqraf daxil edilmişdir. Fəslin birinci paraqrafında “diskurs”, “siyasi diskurs”, “ictimai-siyasi mətn” kimi anlayışlar izah edilir və bunlarla bağı elmi fikirlər müqayisəli şəkildə izah edilir.

Ye. İ. Şeyqal diskurs və mətni bir-birindən fərqləndirmək üçün əsağıdakıları təqdim edir: “1) *Diskurs kateqoriyası sosiolinqvistikaya, mətn isə ümumilikdə dilçiliyə aiddir; 2) Diskurs və mətn proses və nəticə kimi müqayisə edilə bilər: “diskurs mətdə əks olunur, o, mətdə yaranır və mətdə müəyyən edilir”;* 3) *Diskurs şifahi, mətn isə yazılıdır və s*”.¹¹ Azərbaycanda və İtaliyada humanitar elmlərin son onilliklərdə xüsusi bir şövqlə inkişaf tempinin yüksəlməsi diskurs fenomeninə olan marağı da artırmışdır. Bu hadisələr fonunda siyasi diskursa xüsusi yanaşmalar müşahidə edilir. Məsələn, Azərbaycandilli mənbələri araşdırarkən siyasi diskursun bu tədqiqatlarda əsağıdakı kimi şərh edilməsinə rast gəlmək olur.

“Siyasi diskurs məzmununa, quruluşuna və ifadə xüsusiyyətlərinə görə digər diskurslardan fərqlənir ki, bu da onun təyinatı ilə bağıdır. Siyasi diskurs siyasi xadimlərin nitqidir: o, aydın, səlis olmaqla konkret ünvanlıdır”.¹²

¹⁰ Əliyeva, A. V. Akkulturasıya prosesi mədəniyyətlərin qarşılıqlı münasibət mexanizmi kimi // – Bakı: Azərbaycan Dillər Universiteti, Elmi xəbərlər, – 2015. № 3, – s. 135-139; Dil və mədəniyyətin qarşılıqlı təsiri // “Dil və mədəniyyət” mövzusunda Respublika elmi-praktiki konfransının materialları, – Bakı: – 8-9 oktyabr, – 2015, – s. 4-6.; Linqvokulturologiyanın nəzəri məsələlərinə dair // – Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri, – 2018. № 20, – s. 144-149.

¹¹ Шейгал, Е.И. Семиотика политического дискурса / Е. Шейгал. –Москва: ИТДГК “Гнозис”, – 2004. – 326 с., с.10-11.

¹² Şiriyev, F.A. Siyasi diskurs və leksik vahidlər // – Bakı: Bakı Universitetinin xəbərləri, Humanitar elmlər seriyası, –2011. № 2, – s. 5-10., s. 10.

Diskursu daha geniş şəkildə tədqiq edən S.C.Məmmədova araşdırmalarının nəticəsi kimi qeyd edir ki, “*diskurs və mətn fərqli anlayışlardır. Diskurs aktuallaşmış, tələffüz olunmuş və ya olunan mətndir. Mətn isə deyilməsin mücərrəd qrammatik strukturudur... Ünsiyyət prosesində diskurslar bir-birini əvəz edir*”.¹³

Siyasi diskursun ən geniş və dolğun tərifini isə, düşünürük ki, V.Şapoçkin verib. Onun fikrincə, “*siyasi diskurs milli dilin xüsusi işarələr sistemidir və o, siyasi ünsiyyət üçün nəzərdə tutulub*”.¹⁴

Bu fəslin ikinci paraqrafında italyan dilində ictimai-siyasi mətnlərin spesifik xüsusiyyətləri araşdırılaraq təhlil edilir və aparılmış təhlillər nümunələr ilə əsaslandırılır.İtalyan dilinin ictimai-siyasi diskursunda yer alan mətnlərdə polisemikliyə yol verilmir. Belə ki, qrammatik formalardan təyinatı üzrə istifadə etməklə, sənədlər maksimal dəqiqliklə tərtib edilir. İtalyan dilinin rəsmi-işgüzar üslubu haqqında saysız araşdırmaları ilə seçilən A.K.Demidova iddia edir ki, “*işgüzar sənədlərin dilinin şəxssiz, standart, ümumi səciyyəli olması, heç də onun ifadəlilikdən məhrum edilməsi demək deyil. Buradakı ifadəlilik sözlə vurulan bəzək-düzək deyil, əksinə, dil vasitələrinin tam olaraq təyinatına görə istifadə edilməsi, ifadə edilən mənanın qətiyyətlə dəqiq ifadə edilməsindən ibarətdir*”.¹⁵

İctimai-siyasi mətnlər öz strukturu ilə kütlə şüurunun lazımı tərəfinə təsir etməyi bacarmalıdır. Ona görə də, ağıllı siyasətçilər kütlə şüuru ilə həmahəng olan simvollarla, rituallarla əməliyyat aparırlar. İctimai-siyasi mətnlərdə daha çox nəzərə çarpan metaforalardır. İtalyan ictimai-siyasi mətnlərini təhlil etdikdə çox zaman metaforik ifadələrə rast gəlinir. Məsələn, *guerra dell'informazione* (informasiya müharibəsi), *attacco alla democrazia* (demokratiyaya hücum), *guerra diplomatica* (diplomatik döyüş) və s. İtalyan siyasətində də metaforik ifadələr ən çox seçici kütləsini manipulyasiya etmək məqsədilə istifadə olunur. Buna

¹³ Məmmədova, S.C. Diskursun koherentliyində adresativlik və additivizm: / fil.ü.f.d. dis. avtoferatı. – Bakı, 2013. – 32 s., s. 26.

¹⁴ Шапочкин, Д.В. Политический дискурс: когнитивный аспект / Д.Шапочкин. – Тюмень: Издательство Тюменского государственного университета, – 2012. – 260 с., с. 57.

¹⁵ Демидова, А.К. Русская коммерческая корреспонденция на английском/ А. Демидова. – Москва: КомКнига, – 2003. – 243 с., с.47.

misal olaraq Silvio Berluskoninin *scendere in campo* (meydana enmək) ifadəsini nümunə göstərmək olar. Məsələn: “*L'Italia è il Paese che amo. Qui ho le mie radici, le mie speranze, i miei orizzonti. Qui ho imparato, da mio padre e dalla vita, il mio mestiere di imprenditore. Qui ho appreso la passione per la libertà. “Ho scelto di scendere in campo e di occuparmi della cosa pubblica perché non voglio vivere in un Paese illiberale, governato da forze immature e da uomini legati a doppio filo a un passato politicamente ed economicamente fallimentare”*”. – (Tərcümə: İtaliya mənim sevdiyim ölkədir. Burada mənim köklərim, ümidlərim, arzularım var. Burada mən atamdan və həyatdan sahibkarlıq işini öyrəndim. Burada azadlıq hissini mənimsədim. Mən *meydana enmək* və ictimai işlərlə məşğul olmağı seçdim, çünki tam formalaşmayan qüvvələrin və siyasi və iqtisadi cəhətdən iflas etmiş bir keçmişlə sıx əlaqəli kişilərin idarə etdiyi qeyri-liberal bir ölkədə yaşamaq istəmirəm).

İtalyandilli mətnlərdə istifadə olunan digər təsirli metaforik ifadələrdən biri də *mettere le mani nelle tasche degli italiani* (əlini italyanların cibinə salmaq) ifadəsidir. Bu daha çox vergi sistemində olan çatışmazlıqlar və vətəndaşlara qarşı olunan haqsızlıqları özündə əks etdirir. Bu ifadə ilə vergi sistemi bir oğruya bənzədilir və sanki o, vətəndaşa aid olanı onun cibindən oğurlayır.

İtalyan dilində ictimai-siyasi mətnləri təhlil etdikdə burada müxtəlif siyasətçilərin fərqli siyasi dil istifadə etdiyinin şahidi oluruq. Siyasətçilərin dili xüsusi qaydalara riayət etmir və o, dildən istifadə edən siyasətçidən asılı olaraq dəyişə bilər. Belə ki, hər bir siyasətçi özünün xüsusi dilinə malikdir. Məhz ona görə bir çox hallarda hər hansı bir bəyanat və ya siyasi mətni oxuyarkən, hətta siyasi çıxışa qulaq asarkən dərhal onun hansı siyasətçiyə aid olduğunu müəyyən edə bilirik.

İtalyan ictimai-siyasi dilində nəzərə çarpan dəyişikliklər həm leksik, həm də sintaktik səviyyədə müşahidə olunur. İtalyandilli mətnlərdə idman sahəsinə aid ifadələrdən istifadə edilərək metaforik ifadələrin yaradılmasının da şahidi oluruq. S.Berlusconi 26 yanvar 1994-cü ildə etdiyi məşhur çıxışında idman dilindən istifadə edərək yaratdığı metaforik ifadə ilə onu dinləyən kütlənin diqqətini cəlb etməyə nail olmuşdur. Bu kimi ifadələrə *discesa in campo* (meydana

enmək), *fare squadra* (komanda olmaq), *forza Italia* (İtaliya irəli) və s.-ni nümunə gətirmək olar.

Bəzi araşdırmaçılar, hətta, bir sıra sözlərin mənasında da dəyişikliklərin edildiyini və dilə yeni mənaların gətirildiyini də qeyd edir. Məsələn, keçmiş zamanların siyasi dilinə yad olan “sevmək” kəlməsi bu gün italyan siyasətçiləri tərəfindən ən çox istifadə olunan sözdür. “İtaliya sevdiyim ölkədir”, “Bu ölkəni hələ də çox sevirəm”.

Bütün bu deyilənləri nəzərə alsaq, belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, ictimai-siyasi mətnlər təkcə ictimai-siyasi məzmunla malik olmamalı, həmçinin öz xarakterinə, daxilə nüfuz etmə xüsusiyyətinə, kütləyə xitab etmə formasına görə də seçilməlidir.

Fəslin üçüncü paragrafında Azərbaycan dilində ictimai-siyasi mətnlərin spesifik xüsusiyyətləri misallar əsasında təhlillərdə öz əksini tapır.

Azərbaycan dilində ictimai-siyasi mətnlərin spesifik xüsusiyyətlərinə gəlinəcə isə, onu qeyd edə bilərik ki, Azərbaycan dili son illər ərzində yeni sözlər, terminlər, istilahlər və ifadələrlə zənginləşmişdir və bir çox dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Xalqımızın şüuru, ruhu, mədəniyyəti və bədii zövqü dəyişdiyi kimi, dünyada baş vermiş siyasi-iqtisadi və ictimai dəyişikliklər nəticəsində onun ifadə tərzində də, düşünmə formaları da dəyişmişdir.

İctimai-siyasi mətnlərdə təhlil zamanı daha bir cəhət ortaya çıxır. Bu tip mətnlərdə omonim, sinonim sözlər nə qədər çox işlənsə, bir o qədər az sayda antonim sözlərə rast gəlinir. Demək olar ki, yox dərəcəsindədir. “Müharibə” və “sülh” kimi şəffaf leksik vahidlərin ilk baxışda maksimal yaxınlaşması faktı qeydə alınır. Bu bəzi siyasətçilərin bir siyasət və ya dil oyunu olaraq meydana çıxmışdır.

*Bu fəsildən əldə olunan əsas müddəalar müəllifin dərc edilmiş əsağıdakı məqalə və konfrans materiallarında işıqlandırılmışdır.*¹⁶

¹⁶ Əliyeva, A.V. İtalyandilli ictimai-siyasi mətnlərdə metaforik ifadələr // “Müasir dilçiliyin aktual problemləri” mövzusunda beynəlxalq elmi konfransın materialları – Sumqayıt: SDU, – 24-25 noyabr, – 2016, – s. 221-222.; İtalyan siyasi dilinin spesifik xüsusiyyətləri // – Bakı: Azərbaycan Dillər Universiteti, Elmi xəbərlər, – 2016. № 1, – s. 89-92; İtalyan və Azərbaycan dillərində ictimai-siyasi leksikanın milli-mədəni xüsusiyyətləri // “Davamlı inkişaf və humanitar elmlərin aktual problemləri” mövzusunda Respublika elmi konfransının materialları, – Bakı: Azərbaycan Universiteti, –2019, – s. 42-43.

Dissertasiyanın III fəslı “İtalyan və Azərbaycan dillərində ictimai-siyasi mətnlərdə linqvokulturoloji markalanma” adlanır. Bu fəsil iki böyük paraqrafa ayrılır. Onlardan birincisində italyan və Azərbaycandilli ictimai-siyasi mətnlərində nüvə konseptləri təhlil edilir. Bu paraqrafta nüvə konsepti qismində “doğma-yad”, “üstünlük”, “dəyər” kimi nüvə konseptlərinin ictimai-siyasi mətnlərdəki linqvokulturoloji təhlili aparılır. Bu təhlillərə başlamadan öncə “mədəniyyət”, “konsept”, “lingvokulturologiya” və “lingvokonseptologiya” kimi anlayışlar müqayisəli şəkildə şərh edilir. Belə ki, dil işarəsi ictimai proseslər fonunda əsas oriyentir kimi çıxış edir. O, bilavasitə insanların ictimai proses və hadisələr haqqında təsəvvürlərini formalaşdırır. İnsanlar yalnız maddi aləmdə deyil, həm də ictimai aləmdə yaşayırlar, bu və ya digər bir dilin hakim təsiri altında olurlar. Beləliklə, dil yalnız xalqın mədəni dəyərlərini deyil, həm də onun ictimai quruluşu, mentaliteti, dünyagörüşü və bir çox digər keyfiyyətlərini əks etdirməklə yanaşı, həm də bu xalqın ictimai-tarixi, siyasi dəyərlərinin daşıyıcısı kimi mədəniyyətin əsas silahıdır.

Siyasi mətnlərdən istifadə etməklə, hər bir mahir siyasətçi qarşısındakı adresata müəyyən təsir göstərməklə onun idrakına müəyyən konseptual dəyərləri, informasiyanı da daxil etmiş olur. Bu prosesdə əsas vasitə konseptual olaraq ideyalar toplusundan ibarət olan və nitqi ünsiyyət zamanı yaranan müəyyən informasiya yüklü mətnidir.

“Doğma və yad” kulturologiyanın mərkəzi konseptlərindən biridir.¹⁷ Təsadüfi deyil ki, hər bir xalqın şifahi xalq yaradıcılığında bu konseptlə bağlı istənilən qədər nümunəyə, atalar sözləri və məsəllərə rast gəlmək mümkündür. Bu konseptlə bağlı olan ictimai-siyasi mətnlərdə, müraciətlərdə ümumiləşmə aparıldıqda daha çox istifadə edilən leksik vahidlərə bunları aid etmək olar: “biz”, “doğma”, “ayrı”, “özgə”, “bizim” və s.

Məsələn, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İ.Əliyevin “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-

¹⁷ Борисова, И.З. Концепт чужой в языковой картине мира // - Иркутск: Вестник ИргТУ, - 2014. № 8 (91), - с. 75-80.

iqtsadi inkişafı dövlət proqramı”nın icrasının birinci ilinin yekunlarına həsr olunmuş 3 fevral 2020-ci il tarixli konfransdakı 36 dəqiqəlik çıxışında “biz” əvəzliyinin “bizim” söz-forması da daxil olmaqla 78 dəfə istifadə edilməsi müşahidə edilir. Bununla natiq nitqində toxunduğu məsələlərin yalnız ona deyil, bütün xalqın və respublikanın maraqları çərçivəsində olduğunu auditoriyaya çatdırır. Nitqin şəxsi maraqlar xaricində olması burada “mən” əvəzliyindən sadəcə 7 dəfə istifadə edilməsi ilə təsdiqlənir. Qeyd edilən kateqoriyaya daxil olan leksik vahidlərdən “xalq” kəlməsini də qeyd etmək yerinə düşər. Bir çox hallarda bu kəlmənin yerində və silsilə şəklində işlədilməsi nitqin “doğmalığ” konsepsiyası üzərində qurulmasına dəlalət edir. Məsələn: *“Ölkəmizdə mövcud olan sabitlik Azərbaycan xalqının iradəsi ilə təmin edilir. Bizim apardığımız siyasət xalq tərəfindən dəstəklənir. Siyasət konkret işlərlə ölçülür. Bizim siyasətimizin təməlində konkret işlər, real inkişaf, söz yox, əməl dayanır və verilən hər bir söz həyatda öz əksini tapır. Ona görə də xalq tərəfindən bizə göstərilən etimad yüksək səviyyədədir və sabitliyin, əmin-amanlığın əsas şərtləri məhz budur”*.

İtalyandilli ictimai-siyasi mətnlərinə gəldikdə isə, qeyd edilməlidir ki, İtaliya Prezidenti Mattarellanın çıxışlarının bir çoxunda İtaliyanın önəmi, coğrafi mövqeyi və mədəni dəyərləri hər zaman vurğulanır. *İtaliya* kəlməsini bir neçə dəfə istifadə edir. Məsələn: *“Con un invito: proviamo a guardare l’Italia dal di fuori, allargando lo sguardo oltre il consueto. In fondo, un po’ come ci vedono dall’estero. Come vedono il nostro bel Paese, proteso nel Mediterraneo e posto, per geografia e per storia, come uno dei punti di incontro dell’Europa con civiltà e culture di altri continenti. Questa condizione ha contribuito a costruire la nostra identità, sinonimo di sapienza, genio, armonia, umanità. È significativo che, nell’anno che si chiude, abbiamo celebrato Leonardo da Vinci e, nell’anno che si apre, celebreremo Raffaello. E subito dopo renderemo omaggio a Dante Alighieri. Incontro sovente Capi di Stato, qui in Italia o all’estero. Registro ovunque una grande apertura verso di noi, un forte desiderio di collaborazione. Simpatia nei confronti del nostro popolo. Non soltanto per il richiamo della sua arte e dei paesaggi, per la sua creatività e per il suo stile di vita;*

ma anche per la sua politica di pace, per la ricerca e la capacità italiana di dialogo nel rispetto reciproco, per le missioni delle sue Forze Armate in favore della stabilità internazionale e contro il terrorismo, per l'alto valore delle nostre imprese e per il lavoro dei nostri concittadini". (Tərcümə: Gəlin hər zamankından fərqli olaraq İtaliyaya kənardan baxmağa çalışsaq. Görək bizi kənardan necə görürlər. Aralıq dənizi boyunca uzanan, coğrafiyası və tarixi ilə Avropanın digər qitələrin mədəniyyətləri və sivilizasiyaları ilə görüş nöqtələrindən biri kimi tanınan gözəl ölkəmizi necə görürlər. Bu vəziyyət müdriklik, dahilik, harmoniya, insanlıq ilə sinonim olan kimliyimizi yaratmağa bizə kömək etmişdir. Əhəmiyyətli olan, sona çatan bu ildə biz Leonardo da Vinçini, növbəti ildə isə Raffaeli yad edəcəyik. Və dərhal sonra Dante Aligyerini dərin hörmətlə xatırlayacağıq. İstər İtaliyada, istərsə də xaricdə dövlət başçıları ilə tez-tez önəmli görüşlərim olur. Hər yerdə bizə qarşı böyük bir maraq, əməkdaşlıq üçün güclü bir istəyi sezirəm. Yalnız sənətinin və mənzərələrinin cazibəsinə, yaradıcılığı və həyat tərzinə görə deyil, eyni zamanda sülh siyasətinə, qarşılıqlı hörmətdə, dialoq qurmada italiyanın qabiliyyətinə və araşdırma imkanına, Silahlı Qüvvələrinin beynəlxalq sabitliyin qorunması və terrorizmə qarşı həyata keçirdiyi vəzifələrinə, həmçinin müəssisələrinin dəyərinə və həmyerlilərimizin gördüyü işlərə görə xalqımıza qarşı rəğbət hissi ilə yanaşdıqlarını hiss edirəm).

İlkin dəyər konseptləri, məsələn, pis – yaxşı, N.N.Boldırevin qeyd etdiyi kimi, dəyər kateqoriyasının baza səviyyəsini təşkil edir ki, bu səviyyədə bərqərar olan sözlərin semantik “*məzmununun genişlənməsi və ya daralması nəticəsində müəyyən sözün mənasında konkretlik yaranır*”.¹⁸ “Dəyər” hər zaman reallıq fenomenlərinin insan tərəfindən qavranılması və dilin köməyi ilə aktualaşdırılması prizmasından əks olunması ilə əlaqələndirilir. Dil vasitəsilə “dəyər” nüvə konseptinin ifadə edilməsi zaman müxtəlif üsul və vasitələrdən istifadə edilir ki, buraya “*dil səviyyəsində leksik vahidlər, mətn*

¹⁸ Болдырев, Н.Н. Когнитивная семантика (курс лекций по английской филологии) / Н. Болдырев. – Тамбов: Издательство. ТГУ, – 2002. – 122 с.

*parçaları, nitq səviyyəsində isə diskussiya və müzakirələr ad edilir”.*¹⁹

Buraya cəmiyyətə xas olan, onun üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edən, mədəni dəyərləri ilə səsleşən konsepsiyalar və bunlara uyğun xüsusi ssenari əsasında işlənilib hazırlanmış çıxışlar, bəyanatlar daxildir. Demək yerinə düşər ki, cəmiyyətin əsas mədəni, linqvokulturoloji dəyərləri müəyyən bir tarixi dövrdə qarşı-qarşıya qoyulan məqsəd və vəzifələr əsasında formalaşır, müəyyən bir tarixi zaman və məkandan asılı olaraq bir-birini əvəz edən mədəni-ictimai əsasları, dəyərləri əks etdirir.

Son fəslin ikinci paraqrafında isə əlamət bildiren sözlərin linqvokulturoloji xüsusiyyətləri araşdırılır. Burada zaman və məkana, rəngə, yaş həddinə görə əlamət bildiren sözlərin ictimai-siyasi mətnlərdəki linqvokulturoloji yükü izah edilir. İtalyan və Azərbaycan dillərində əlamət bildiren sözlərin ictimai-siyasi mətnlərdəki pragmatik özəllikləri xüsusilə maraqlıdır. Belə ki, hər bir predmet, əşya insan təfəkküründə forması, ölçüsü və rənginə görə müəyyən dərəcədə dərk edilir və yadda saxlanılır. Bu baxımdan da ictimai-siyasi mətnlərdə daha çox işləkliyə malik olan parametrik sifətlərə bunları misal gətirmək olar: – *böyük, orta, əhəmiyyətli, nəhəng, kiçik, güclü*; italyan ictimai-siyasi mətnlərində: *grande, sostanziale, completo, alto, sufficiente, basso, enorme, piccolo, medio, basso, esteso, carente* kimi sifətlər parametrik semantik qrup təşkil edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, italyan dilindəki *grande* sifəti Azərbaycan dilindəki *yüksək* sifəti kimi xüsusi işləkliyə malikdir və aşağıda qeyd edilən isimlərlə yanaşı işlədilir: italyan dilində: *reddito* (gəlir), *livello* (səviyyə), *tasse* (vergi); Azərbaycan dilində: *maaş, müavinət, dəyər, qiymət, status* isimləri ilə işlənmə bilər. Bu qrupa aid edilən sifətlər arasında *grande* (böyük) sifəti xüsusilə seçilir. Bu sifətin iştirakı ilə yaranan söz birləşməsi siyasi mətnlərdə ən çox təsadüf edilən *grande coalizione* (böyük koalisiya) ifadəsidir. İctimai-siyasi diskursun ayrılmaz tərkib hissəsindən biri olan seçki kampaniyalarındakı mətnlərdə bu ifadədən daha çox istifadə edilir.

¹⁹ Зайнуллина, Л.М. Вербализация в языке концепта «Оценка» // Вестник Оренбургского государственного университета, – 2004, № 7, – с. 38-41, с.41.

Məlumdur ki, hər bir proses və ya hadisə keçmişdən gələcəyə doğru inkişaf edir. Bu planda müqayisə zəminində ictimai-siyasi mətnlərdə dünənki – bugünkü, keçmiş – indiki – gələcək tipli təzadlardan daha tez-tez istifadə edilir. Lakin italyan və Azərbaycanlı ictimai-siyasi diskursların dilini müqayisə etdikdə, burada qeyd edilən sifətlərin dəqiq ekvivalentlərinin tutuşdurulması bir qədər çətinlik yaradır. Bu da, düşünürük ki, hər iki ölkədəki ictimai-siyasi vəziyyətin bir qədər fərqli olmasından irəli gəlir. “*Zaman kateqoriyası mədəniyyətin universalisi kimi çıxış edir və bir çox hallarda cəmiyyətdə baş verən hadisələr belə təsir edir*”.²⁰

Xalqların, millətlərin simvolikasında rənglərin özünəməxsus mövqeyi vardır. A.N.Amosovaya görə isə rənglər dünyanın dil mənzərəsinin formalaşdırılmasında əhəmiyyətli funksiyaya malikdir, belə ki, “*hər bir rənglə bağlı lingvokulturoloji əlamətlər müəyyən təsəvvürlərə əsaslanır*”.²¹ İtalyan ictimai-siyasi mətnlərində “rəng” komponentli ifadələrə də rast gəlinir. Belə ki, rəng bildirən sözlərin iştirakı ilə bağlı sabit birləşmələr italyan dilində geniş işləkliyə malikdir və demək olar ki, cəmiyyətin bütün sahələrinə nüfuz etmişdir.

Məsələn “qırmızı” rəngi həm Azərbaycan, həm də italyan dilində inqilabın rəngini, axıdılan əsgər, şəhid qanının simvolu kimi çıxış edir. Bu rəngin qeyd edilən simvola çevrilməsi, sadəcə, son əsrlərdə deyil, ümumiyyətlə, daha qədim dövrlərdə də müşahidə edilir. Məsələn, orta əsrlərdə Səfəvilər zamanında əmmamələrində qırmızı rəngə önəm verən “Qızılbaşlar”, Babək hərəkatı və s. bunun bariz nümunəsidir. İtalyan dilində isə *camicie rosse* (qırmızı köynəklər) ifadəsi çox məşhurdur. Bu ifadə Haribaldinin tərəfdarlarına işarə edir. *Cintura rossa* (qırmızı kəmər) Toskanada rayon adı ifadə edir. Bu rayonda yerli idarəetmə hakimiyyətində sol qüvvələr dayanır.

²⁰ Ильинская, Е. А. Категория времени в русской культуре: [Электронный ресурс]/–Москва,2014.№3.5(51).URL:<http://naukarus.com/vremya-kak-mentalnaya-kategoriya-kultury>.

²¹ Амосова, Н.Н. Основы английской фразеологии / Н. Амосова. – Москва: Инфра, 2008. – 226 с.

Rəng bildirən sözlər ictimai-siyasi mətnlərdə mədəniyyətlərin milli üstünlüklərinin açılmasına, əks olunmasına xidmət edir. Bu kimi təhlillər dünyanın dil mənzərəsinin linqvokulturoloji aspektdə rəng fraqmentlərinin dil və təfəkkür münasibətlərini hansı dərəcədə genişləndirməsini və ifadə imkanlarını üzə çıxarır.

Qeyd edilənləri ümumiləşdirdikdə belə qənaətə gəlinir ki, ictimai-siyasi mətnlərin linqvokulturoloji özəlliklərinin təhlilində konseptual kateqoriya vahidləri nüvə konseptini təşkil edir. Azərbaycandilli ictimai-siyasi mətnlərində “doğma – yad” nüvə kospeti, əsasən, “biz”, “doğma”, “ayrı”, “özgə”, “bizim” leksik vahidləri ilə ifadə edilir. Nəzərdən keçirilən materiallar belə deməyə əsas verir ki, bu nüvə konsepti rəsmi müraciətlərin, çıxışların hamısında müşahidə edilir. Çıxışlarında xalqla körpü yaratmaq məqsədilə ölkə başçıları və digər siyasətçilər, dövlət xadimləri mənsub olduqları ölkənin adını və digər coğrafi məkanların adlarından geniş istifadə edirlər. İctimai-siyasi mətnlər nəzəri baxımdan obrazlılıqdan uzaq sayılsalar da, onların tərkibində əlamət bildirən sözlərin xüsusi linqvokulturoloji mənzərənin əks etdirməsinə də rast gəlinir. Bunlar arasında rəng bildirən ağ və qara sifətləri dominantlıq təşkil edir.

Nəzərdən keçirilən dil materialları belə deməyə əsas verir ki, rənglər əsasında yaranan metaforalar mədəniyyətlərarası dialoqun nəticəsi kimi, bir dildən digərinə keçə bilmiş və bu hal italyan və Azərbaycan dillərində də müşahidə edilir. italyan və Azərbaycan dilləri üçün *qara* və *nero* sifətlərinin ictimai-siyasi mətnlərdə xüsusi mənə çalarları kontekstində işlənməsinə tez-tez rast gəlinir.

*Bu fəsilədən əldə olunan əsas müddəalar müəllifin dərc edilmiş əsağıdakı məqalə və konfrans materiallarında işıqlandırılmışdır.*²²

Dissertasiyanın “**Nəticə**” hissəsində tədqiqatın müddəalarına yekun vurulur və ümumiləşdirilir.

²² Əliyeva, A.V. Siyasi metaforalar mədəniyyətin güzgüsü kimi // – Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri, – 2019. № 11, – s. 137-142.; İtalyandilli ictimai-siyasi mətnlərdə metaforik ifadələr // Müasir dilçiliyin aktual problemləri mövzusunda beynəlxalq elmi konfransın materialları, – Sumqayıt: SDU, – 24-25 noyabr, – 2016, – s. 221-222.

1. İnsanın dil vasitəsilə və qeyri-verbal davranışları ilə formalaşdırıb cəmiyyətə təqdim etdiyi mənəvi məhsulu, tarixə bağlı olan dəyərlər toplusu, mental keyfiyyətlər sistemi olan mədəniyyət linqvokulturologiyada daha çox dil prizmasından işıqlandırılır və bu yeni elm sahəsində dildə milli-mənəvi dəyərlər, xalqın, millətin dil mənzərəsini əks etdirən dil işarələri sistemi öyrənilir.

2. Müasir dilçilikdə mətnin linqvokulturoloji təhlil prinsipləri olmasa da, bu araşdırmada nüvə konseptinin müəyyən edilməsini prioritet məsələ kimi çıxış edir və bu prinsip əsasında aparılan araşdırmaya görə nüvə konsepti mətni vahid bir sistem kimi birləşdirir.

3. İctimai-siyasi mətnlər siyasi diskursun əsas vahidi kimi çıxış edir. Digər sahələrə aid mətnlərdən fərqli olaraq ictimai-siyasi mətnlərin dili quru və birmənalı olaraq qəbul edilməlidir. Polisemantiklik bu mətnlər üçün yaramır. Belə ki, dövlətlərarası əlaqələrdə açar, körpü funksiyası oynayan bu mətnlərin dili anlaşılıq, təmiz və aydın olmalıdır. İctimai-siyasi mətnlərin şifahi forması (çıxışlar) linqvokulturoloji tədqiqatlar üçün daha yararlıdır, belə ki, bu mətnlərdə xalqın milli-mədəni dəyərlərinin əks olunması üçün geniş imkanlar yaranır. Bu zaman ünsiyyət şəraiti də həlledici rol oynayır.

4. İtalyandilli ictimai-siyasi mətnlərlə müqayisədə Azərbaycandilli ictimai-siyasi mətnlərdə beynəlxalq normalara daha ciddi riayət edilir, obrazlı ifadələrdən maksimal dərəcədə az istifadə edilir.

5. İtalyan və Azərbaycan dillərində ictimai-siyasi mətnlərin tədqiqi bir-birindən struktur semantik baxımdan fərqli olan bu iki dil arasında həmçinin oxşar cəhətlərin də olduğunu aşkara çıxartdı.

6. İtalyan və Azərbaycan dillərində ictimai-siyasi mətnlərdə nəzərə çarpan digər əlamət kulturoloji faktorların olmasıdır. Dinlə bağlı ifadə və müəyyən konseptlər dildə kulturoji faktor kimi müşahidə olunur. İtalyan dilində bu daha çox rəng bildirən sözlərin ictimai-siyasi diskursda xüsusi obrazlılıqla işlənməsi ilə müşahidə edilir.

7. Həm italyan, həm də Azərbaycan dilində olan ictimai-siyasi mətnlərdə mədəni mübadilələrin nəticəsi olan sabit söz birləşmələrinin işlənməsi faktına rast gəlinir. Bu da ictimai-siyasi mətnlərin bu mübadilədən özünəməxsus şəkildə bəhrələnməsindən xəbər verir.

8. İctimai-siyasi mətnlərin linqvokulturoloji özəlliklərinin təhlilində konseptual kateqoriya vahidləri nüvə konseptini təşkil edir. Azərbaycandilli ictimai-siyasi mətnlərində “doğma – yad” nüvə konsepti, əsasən, “biz”, “doğma”, “ayrı”, “özgə”, “bizim” leksik vahidləri ilə ifadə edilir. Nəzərdən keçirilən materiallar belə deməyə əsas verir ki, bu nüvə konsepti rəsmi müraciətlərin, çıxışların hamısında müşahidə edilir. Çıxışlarında xalqla körpü yaratmaq məqsədilə ölkə başçıları və digər siyasətçilər, dövlət xadimləri mənsub olduqları ölkənin adından və digər coğrafi məkanların adlarından geniş istifadə edirlər.

9. İctimai-siyasi mətnlərdə daha geniş təzahür edən konseptlərdən biri də “dəyər” konseptidir. İtalyan dilindəki mətnlərdə buraya ailə dəyərləri, inam, həmrəylik, cavabdehlik, gələcək, gənclik, Azərbaycandilli ictimai-siyasi mətnlərdə isə ləyaqət, inam, əmin-amanlıq, dözümlülük, tolerantlıq, həmrəylik kimi dəyərlər linqvokulturoloji bazanı təşkil edir.

10. İctimai-siyasi mətnlər nəzəri baxımdan obrazlılıqdan uzaq sayılsalar da, onların tərkibində əlamət bildirən sözlərin xüsusi linqvokulturoloji mənzərənin əks etdirməsinə də rast gəlinir. Bunlar arasında rəng bildirən *ağ* və *qara* sifətləri dominantlıq təşkil edir.

11. Nəzərdən keçirilən dil materialları belə deməyə əsas verir ki, rənglər əsasında yaranan metaforalar mədəniyyətlərarası dialoqun nəticəsi kimi, bir dildən digərinə keçə bilmiş və bu hal italyan və Azərbaycan dillərində də müşahidə edilir. İtalyan və Azərbaycan dilləri üçün *qara* və *nero* sifətlərinin ictimai-siyasi mətnlərdə xüsusi məna çalarları kontekstində işlənməsinə tez-tez rast gəlinir.

Dissertasiya işinin əsas məzmunu müəllifin aşağıdakı tezis və məqalələrində öz əksini tapmışdır:

1. Akkulturasıya prosesi mədəniyyətlərin qarşılıqlı münasibət mexanizmi kimi //– Bakı: Azərbaycan Dillər Universiteti, Elmi xəbərlər, – 2015. № 3, – s. 135-139.
2. Dil və mədəniyyətin qarşılıqlı təsiri // “Dil və mədəniyyət” mövzusunda Respublika elmi-praktiki konfransının materialları – Bakı: – 8-9 oktyabr, – 2015, – s. 4-6.

3. İtalyandilli ictimai-siyasi mətnlərdə metaforik ifadələr // Müasir dilçiliyin aktual problemləri mövzusunda beynəlxalq elmi konfransın materialları – Sumqayıt: SDU – 24-25 noyabr, – 2016, – s. 221-222.
4. İtalyan siyasi dilinin spesifik xüsusiyyətləri // – Bakı: Azərbaycan Dillər Universiteti, Elmi xəbərlər, – 2016. № 1, – s. 89-92.
5. Linqvokulturologiyanın nəzəri məsələlərinə dair // – Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri, – 2018. № 20, – s. 144-149.
6. İtalyan və Azərbaycan dillərində ictimai-siyasi leksikanın milli-mədəni xüsusiyyətləri // “Davamlı inkişaf və humanitar elmlərin aktual problemləri” mövzusunda Respublika elmi konfransının materialları, – Bakı: Azərbaycan Universiteti, – 2019, – s. 42-43.
7. Siyasi metaforalar mədəniyyətin güzgüsü kimi // – Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri, – 2019. № 11, – s. 137-142.
8. Национальный характер как отличительная черта языка // Trends in the development of modern linguistics in the age of globalization: materials of the V international scientific conference – Praga, – 17-18 October, – 2019, – pp. 132-134.
9. Лингвокультурологические особенности политических текстов на азербайджанском языке // – Florence: Annali d’Italia, – 2020. № 8, – pp. 61-64.
10. İtalyan və Azərbaycandilli ictimai-siyasi mətnlərdə nüvə konseptləri // – Bakı: Bakı Dövlət Universiteti, Bakı Universitetinin xəbərləri, Humanitar Elmlər, – 2021. № 3, – s. 23-31.
11. İtalyan və Azərbaycandilli media mətnlərində əlamət və rəng bildirən sözlərin linqvokulturoloji xüsusiyyətləri// – Bakı: Bakı Dövlət Universiteti, Bakı Universitetinin xəbərləri, Humanitar Elmlər, – 2022. № 3, – s. 12-21.

Dissertasiya müdafiəsi 18 aprel 2024-cü il tarixində saat 16:00 Bakı Slavyan Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.13 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: Az 1014, Bakı şəhəri, S. Rüstəm küç., 33.

Dissertasiya ilə Bakı Slavyan Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferatın elektron versiyası Bakı Slavyan Universitetinin rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 16 mart 2024-cü ildə zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 29.02.2024

Kağızın formatı: A5

Həcm: 41029 işarə

Tiraj: 100